

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ. РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

ВЕКТОРИ МІЖЦРЕЛІГІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УКРАЇНІ: КОНТЕКСТ 1940-1950 РР.

Катерина Якуніна

канд. іст. наук, старший викладач кафедри культурології та філософії

Національного університету «Острозька академія»

ORCID 0000-0002-2425-3884

Україна поліконфесійна держава і відносини між релігіями (Церквами) в ній формувалися протягом усієї її історії. Відносини між конфесіями в 1940-1950 рр. характеризувалися в основному як конфліктні. Не останню роль у цьому відіграло домінантне становище РПЦ. Варто виділити такі фактори, що впливали на процес міжконфесійних відносин в цей період: по-перше, зовнішньополітичний чинник – радянська держава вела активну пропаганду проти Ватикану, що призвело до ліквідації УРКЦ; по-друге, внутрішньополітичний чинник, що обумовлювався планами влади контролювати більшість релігійного населення завдяки «лояльній» релігійній інституції; по-третє, внутрішньоконфесійний чинник, що обумовлювався особистими переконаннями духовенства, суспільними настроями та системою переконань апарату органів радянської влади.

Міжправославна взаємодія регламентувалася законодавством СРСР про свободу віросповідань, що забороняв будь-яку місіонерську (пропагандистську роботу), що вважалася порушенням прав людини [7, арк. 104], а також інструкціями вищих органів влади, що регламентували не лише специфіку взаємодії держави із релігійними організаціями, а й лягли в основу положень про діяльність РПЦ. Так, 11 січня 1943 р. була видана інструкція обласним

органам НКВС для роботи із церковниками та сектантами на визволеній території УРСР. Особливої уваги заслуговують вказівки з «виключення будь-якої можливості прояву будь-ким і в якій би то формі не було фактів образи релігійних почуттів віруючих» (легальних на той час, тобто – РПЦ), а також «з метою ефективного використання окремих особливо цінних об'єктів з числа зрадників, служителів культу і релігійних діячів в тилу противника, всі матеріали про них негайно направляти в 3 Управління НКВС УРСР» [5, с. 192]. Саме ця інструкція лягла в основу особливої політики РПЦ щодо «церковних та сектантських» організацій на визволеній території УРСР.

Найяскравішим прикладом конфліктогенності таких відносин стали двосторонні звинувачення колишнього автокефального та російського духовенства, що ні в якій мірі не йшло на користь мирянам. Так, у інформаційному звіті за 2 квартал 1944 р. уповноваженого РСРПЦ при РНК УРСР зустрічаємо: «Характерним моментом у житті православного населення стала боротьба послідовників патріаршої орієнтації і так званих автокефалістів, ... автокефалісти звинувачують «московських тихонівських вовків» у ненависті їх, українців, не хочуть, щоб вони молилися рідною мовою, віднімають у них приходи, виганяють та б'ють їх, ображають «самосвятами», пропонують переосвячуватися, за що беруть великі гроші», ... у свою чергу православні священики кажуть, що автокефалісти за німців «жити їм не давали» – писали доноси на православних священиків у гестапо, передавали їх до рук гітлерівців і т.п.» [4, с. 134].

Православно-католицькі взаємини післявоєнного періоду були об'єктом складних політичних розрахунків і зразком цинічного використання релігійного фактору у стосунках між польською та українською спільнотами, які мали чіткі ознаки конфліктності. За таких умов, рішення радянської влади сприяти «возз'єднанню» православної церкви та громад УГКЦ стало каталізатором посилення православно-католицького протистояння. До реалізації операції із возз'єднання церков були залучені не лише апарат уповноважених РСРПЦ та

РСРК, а й карально-репресивні органи. Так, 18 жовтня 1944 р. оприлюднюється директива НКДБ УРСР «Про активізацію оперативної роботи стосовно УГКЦ». В даному документі зазначалося про те, що «греко-католицька уніатська церква здавна, з часу свого заснування, була і є чужою для нас і шкідливою через вплив іноземних священнослужителів на нашій території» [5, с. 224-225]. Особливе побоювання така ситуація викликала у західних областях України, де історично проживало більш релігійне та богобоязне населення, яке легко піддається впливу авторитетного духовенства.

Особливістю даного вектору міжконфесійних відносин стала активна участь у них іншої сторони – Ватикану. 23 грудня 1945 р. папа Пій XII оприлюднює Енцикліку з нагоди 350-ліття Берестейської унії, де виступає на захист ув'язненого греко-католицького духовенства в СРСР. В Енцикліці папа звернувся із словами підтримки до ще вірних священнослужителів Апостольської Столиці та засудив здійснення протиправного возз'єднання церков (здійснених проти волі духовенства та мирян). Такий діалог продовжився і в наступні роки. Так, 15 грудня 1952 р. папа публікує звернення до Католицького єпископату Східних церков, в якому виступив на захист ув'язнених і переслідуваних католицьких священників в Україні [6, с. 739-747]. Важливими, у розвитку двостороннього «діалогу» між РКЦ та РПЦ стали звернення католицьких священників до уряду СРСР з проханням не допустити возз'єднання греко-католицької та православної церков [6, с. 259-260]. Проте рівноправним даний міжконфесійний діалог назвати аж ніяк не можна.

Активна позиція Ватикану, залучення до міжконфесійних протистоянь в середині СРСР світової громадськості призвела до зміни методів роботи православної церкви із релігійними організаціями. У липні 1948 р. під час святкування 500-ліття автокефалії РПЦ були прийняті постанови «Ватикан і Православна церква», «єкуменічний рух і Православна церква», в яких католицизм звинувачувався у відході від традицій Вселенської церкви [9, с. 20], а єкуменічні прагнення Всесвітньої ради церков щодо встановлення миру,

названі політично заангажованими [2, с. 76]. Таким чином, міжконфесійні взаємини РПЦ із іншими релігійними організаціями СРСР перейшли на світову арену, тим самим відобразивши не лише зовнішньополітичні прагнення держави, а й вселенські амбіції керівництва церкви.

Найголовнішим моментом у формуванні відносин із представниками інших конфесій став страх втратити впливу на віруючих. Єпископат православної церкви використовував інформацію про небезпеку звернення вірян до різних сект за умови браку в них легальної можливості задовольняти власні релігійні потреби, як аргумент на захист існування діючих храмів та можливість реєстрації нових громад [10, с. 138]. При єпархіальних управліннях були створенні групи місіонерів, що займалися координацією роботи з протидії сектанта; постійно публікувалися звернення, статті у офіційних виданнях, що висвітлювали шкідливість сектантських вірувань; здійснювалися настановчі збори з благочинними для аналізу ситуації на місцях. Також, керівництво РПЦ використовувало дані про перехід віруючих різних релігійних організацій в православ'я, як підтвердження сили власних позицій в регіонах.

Особливою рисою міжконфесійних відносин стали прояви антисемітизму серед православного духовенства. На думку В. Борщевича, останній період коли серед духовенства РПЦ яскраво проявлялися антиєврейські це німецька окупація. У боротьбі за авторитетність, представники автокефального та автономного духовенства використовували негативне ставлення влади до єврейського населення як каталізатор у вирішенні певних питань. Так, у своїх висловлюваннях Полікарп (Сікорський) часто називав свого опонента Олексія (Громадського) «московсько-жидівським комуністом» [1, с. 241]. Проте, під час війни православне духовенство часто ставало на захист єврейського населення [8, арк. 1-5]. Разом з тим, необхідно зазначити, що антисемітські настрої серед священнослужителів РПЦ лиш посилювались в результаті реалізації релігійної політики щодо юдейських громад. Наприклад, у інформаційному звіті за 2 квартал 1946 р. уповноваженого РСРПЦ у Волинській області наведені роздуми

щодо єврейського питання священика костелу м. Луцьк Соколовського: «єврейської проблеми в Радянському Союзі тепер не існує; СРСР використав євреїв для зміцнення свого міжнародного положення і тепер, після досягнення своїх цілей, євреї йому більше не потрібні» [3, арк. 102].

Разом з тим, кризові явища в РПЦ, політизація внутрішньоцерковного життя, нехтування духовними та національними потребами віруючих сприяли переходу парафіян у протестантизм або ж поширенню практики здійснення служб поза храмами.

Список використаних джерел

1. Борщевич В. Т. Волинське духовенство у ХХ столітті ідентичність, статус, еволюція: монографія / В. Т. Борщевич. – Луцьк : Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2010. – 584 с.
2. Буевский А. К проблеме экуменизма / А. Буевский // Журнал Московской Патриархии. – 1954. – январь. – № 1. – С. 74-76
3. Держархів Волинської області, ф. Р-393, оп. 3, спр. 5, 257 арк.
4. Лисенко О. Є. Церковне життя в Україні. 1943–1946 / О. Є. Лисенко. – К., 1998. – 404 с.
5. Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи радянських органів державної безпеки. – Т. 1 / Упор. С. Кокін, Н. Сердюк, С. Сердюк. – К. : ПП Сергійчук М. І., 2006. – 920 с.
6. Мартирологія українських Церков: у 4-х т. – Т. 2. Українська Католицька Церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України / Упор. Осип Зінкевич, Тарас Р. Лончина. – Торонто ; Балтимор : Українське видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1985. – 839 с.
7. ЦДАВО України, ф. Р-4648, оп. 3, спр. 9, 214 арк.
8. ЦДАМЛМ України, ф. 127, оп. 1, спр. 310, 5 арк.

9. Шкаровский М. Сталинская религиозная политика и Русская Православная Церковь в 1943–1953 годах / М. Шкаровский // Acta Slavica Iaponica. Journal of Slavic Research Center Hokkaido University. – Tomus 27 (2009). – P. 1-27
10. Шліхта Н. Церква тих, хто вижив. Радянська Україна, середина 1940-х – початок 1970-х рр. / Наталя Шліхта. – Харків : Акта, 2011. – 468 с.